

Erdowie, Erdowo, Erdowaanzin?

Vijf bedenkingen bij de zaak Böhmermann

‘De rechtstaat is dood!’ Dat nieuws brachten velen in de sociale en klassieke media in reactie op het feit dat de Duitse regering toestemming verleende aan het OM om onderzoek te verrichten naar de eventuele strafbare feiten die komiek Jan Böhmermann zou hebben gepleegd jegens de president van Turkije, Recep Tayyip Erdoğan. De geruchten over die dood lijken Koen Lemmens en Jogchum Vrielink schromelijk overdreven.

Koen Lemmens en Jogchum Vrielink

De huidige controverse vindt zijn oorsprong in een lied dat over Erdogan gemaakt werd door een satirisch programma op de *Norddeutsche Rundfunk*. Nena's hit 'Irgendwie, Irgendwo, Irgendwann' werd daarin geparodieerd als 'Erdowie, Erdowo, Erdogan'. Turkije kon dat maar weinig smaken, probeerde de verspreiding van het lied tegen te gaan en heeft zelfs de Duitse ambassadeur ontboden.

Dat dit een omgekeerd effect zou sorteren, was ongeveer even voorspelbaar als het antwoord op de vraag of Kerst dit jaar in december valt. Eén van de meest opgemerkte reacties was die van Böhmermann in zijn satirische programma op de ZDF (*Neo Magazin Royal*).

In de bewuste uitzending legde de komiek eerst, op satirische wijze, uit wat je in Duitsland juridisch niet mag zeggen. Daarna las hij een zelf geschreven 'lasterdicht' voor, waarvan hij aankondigde dat het een voorbeeld was van wat in Duitsland ontoelaatbaar is. In het gedicht werd Erdogan onder meer uitgemaakt voor geitenneuker, vrouwenmishandelaar en pedofiel.

1. Over welke strafbepalingen gaat het?

In de media was het meeste te doen rond de bijzondere bepaling(en) die het Duitse strafrecht omvat voor buitenlandse diplomaten en staatshoofden. Volgens artikel 103 van het Duitse strafwetboek (StGB) is het beledigen van buitenlandse staatshoofden strafbaar. Artikel 104a voegt daaraan toe dat een van de voorwaarden voor effectieve vervolging is dat de Duitse regering instemt met de strafvervolgning.

Tot 2005 kende België overigens ook een verbod op het beledigen van buitenlandse staatshoofden (de wet Faider uit 1852). Dat die wet uiteindelijk opgeheven is, valt onder meer toe te schrijven aan het arrest Colombani tegen Frankrijk van het Mensenrechtenhof uit 2002. In dat arrest is het Hof erg kritisch voor wat het 'exorbitante privileges' van buitenlandse staatshoofden noemt. Immers, zo merkt het Hof op, als een buitenlands staatshoofd zich beledigd voelt, kan hij of zij ook gebruik maken van de gewone wetgeving.

Die Straatsburgse les heeft Erdogan alvast goed begrepen, aangezien hij ook een 'gewone' klacht voor belediging op grond van artikel 185 StGB heeft neergelegd.

2. Had Merkel anders moeten beslissen?

Nu Merkel toestemming heeft gegeven voor de strafvordering, ontstaat de indruk dat ze gezwicht is voor de Turken. Ons lijkt dat een onjuiste conclusie.

Ten eerste is de bedoeling van het voorafgaandelijk akkoord vooral dat de regering nagaat of er überhaupt diplomatieke betrekkingen zijn met de staat waarvan het staatshoofd zich beledigd voelt: gaat het wel om een 'beviend staatshoofd'?

Ten tweede, en dat gaf Merkel zelf ook aan, past het niet in een democratische rechtstaat dat politici zich inlaten met strafvervolgning. Het fiat van Merkel komt dus gewoon neer op het vrije baan geven aan de normale rechtsgang.

Ten slotte deed het er niet zoveel toe wat Merkel besliste: zelfs als zij haar akkoord niet zou geven, zou de reguliere procedure met betrekking tot 'gewone belediging' haar normale verloop kennen. Daarvoor is haar toestemming immers niet vereist.

3. Zal Böhmermann veroordeeld worden?

Wie het tumult van de laatste dagen wat volgt, gelooft zijn oren niet. Plots lijkt iedereen kennelijk van oordeel dat we elkaar onder het mom van satire probleemloos 'pedofiel' en 'geitenneuker' moeten kunnen noemen. De realiteit is genuanceerder.

Ja, satire garandeert een ruimere uitingsvrijheid en in Duitsland kan men nog specifiek naar de vrijheid van kunst (artikel 5 lid 3 Duitse Grondwet) verwijzen. Maar het invoeren van satire of kunst betekent ook weer niet dat de vrijheid van meningsuiting onbegrensd zou zijn. Uiteindelijk zal dat dan ook de vraag zijn die de Duitse rechter zal moeten beoordelen: heeft Böhmermann de grens van de satire miskend?

Daarbij kan de rechter natuurlijk rekening houden met het feit dat Erdogan een publiek persoon is, die er zelf inzake persvrijheid een bedenkelijke trackrecord op nahoudt, en zelf ook soms erg verregaande uitspraken doet. Wie de rechtspraak van het Mensenrechtenhof volgt, weet dat politici in het politieke debat veel moeten kunnen incasseren. Maar dan nog is het niet zeker of betichtingen van pedofilie of vrouwenmishandeling, zelfs als die satirisch zijn, door de juridische beugel kunnen.

4. Wat als hij veroordeeld wordt?

In beginsel riskeert Böhmermann voor de belediging van een staatshoofd tot 3 jaar gevangenis of een geldboete. Bij een gewone belediging is de sanctie iets milder.

Maar dat zijn vooral theoretische mogelijkheden: in de praktijk moet de satiricus alleen een beperkte geldboete vrezen. Het is anno 2016, gelukkig maar, amper in te beelden dat iemand een gevangenisstraf zou oplopen wegens grensoverschrijdende grofgebektheid.

Daartegenover staat dan wellicht wel dat hij zelden betere reclame voor zichzelf gekregen heeft en dat hij, internationaal gezien, een held van de vrije meningsuiting zal zijn, ongeacht de uitkomst.

5. Is de rechtstaat nu dood?

Kortom: het is voorbarig om te suggereren dat Duitsland plat op de buik is gegaan voor de politieke druk van Erdogan. Vanuit rechtstatelijk perspectief is het zelfs eerder toe te juichen dat het gerecht nu zijn werk kan doen. Mocht Merkel 'nee' gezegd hebben, dan was het veel gemakkelijker om haar te beschuldigen van 'politieke spelletjes'. Het zorgwekkendste aan deze affaire is niet dat Erdogan klacht neerlegt en dat een rechtbank zich over die klacht zal uitspreken. Het grote drama is dat een satiricus, wiens optreden al dan niet te ver gegaan is, moet onderduiken omdat hij blijkbaar moet vrezen voor zijn fysieke veiligheid. Zelfs de grofste mond moet onbevreesd door het leven kunnen gaan.

Dat geldt trouwens voor iedereen die van strafbare feiten wordt beticht: het geweldsmonopolie is een overheidsprerogatief. We mogen nooit aangaan dat mensen bedreigd worden met fysiek geweld.

Goed nieuws is alvast dat Angela Merkel aangekondigd heeft dat artikel 103 uit het strafwetboek geschrapt moet worden. En zo zal Erdogan toch bijgedragen hebben aan... een betere bescherming van de expressievrijheid.

Koen Lemmens is hoofddocent publiekrecht KU Leuven en docent persrecht aan de VUB, Jogchum Vrielink is onderzoeker publiekrecht aan de KU Leuven.